

УДК 343.121

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ АБО ЗАВОЛОДІННЯ МАЙНОМ БЛАГОДІЙНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ СВОЇМ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ

Антощак А.Р., ад'юнкт
кафедри кримінального процесу факультету № 1
Львівський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено розкриттю питань криміналістичної характеристики привласнення, розтрати або заволодіння майном благодійної організації, вчиненого службовою особою шляхом зловживання нею своїм службовим становищем, зокрема, її кількісному, якісному складу та взаємозв'язку елементів.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістична характеристика, розслідування, майно, благодійна організація, привласнення, розтрата, заволодіння.

Статья посвящена раскрытию вопросов криминалистической характеристики присвоения, растраты или завладения имуществом благотворительной организации, совершенного должностным лицом путем злоупотребления им своим служебным положением, в частности, ее количественному, качественному составу и взаимосвязи элементов.

Ключевые слова: уголовное производство, криминалистическая характеристика, расследование, имущество, благотворительная организация, присвоение, растрата, завладение.

Antoshchak A.R. FORENSIC CHARACTERIZATION OF APPROPRIATION, EMBEZZLEMENT OR TAKING POSSESSION OF THE PROPERTY THROUGH ABUSE OF THE CHARITY OFFICER HIS OFFICIAL POSITION

Article is devoted to the issues of forensic characteristics of the appropriation, embezzlement or taking possession of the property of the charitable organization, committed by an official through abuse of their official position, in particular its quantity, quality and composition of the elements of the relationship.

Key words: criminal proceedings, forensic characterization, investigation, property, charity, misappropriation, embezzlement, seizure.

Сучасна практика досудового розслідування переконливо свідчить про те, що успіх розслідування будь-якого кримінального правопорушення визначається не лише здатністю органів розслідування виявляти та оцінювати належним чином кримінально-правові ознаки вчиненого діяння, збирати, перевіряти та оцінювати докази, а й умінням вникати в його криміналістичну суть, зіставляти виявлену криміналістично значиму інформацію про нього з типовою криміналістичною характеристикою цього виду кримінального правопорушення та на цій основі обирати найбільш оптимальні методи розслідування. Не є винятком кримінальне провадження про привласнення, розтрату чи заволодіння майном благодійної організації, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, адже власне криміналістична характеристика цього виду кримінального правопорушення як один з елементів методики розслідування містить важливу для висунення версій і вибору найбільш оптимальних методів розслідування цього виду кримінального правопорушення інформацію.

Значний внесок у розробку криміналістичної характеристики окремих видів злочинів зробили такі вчені, як Р.С. Белкін, В.П. Бахін, О.І. Возгрін, І.Ф. Герасимов, Г.А. Густов, Л.Я. Драпкін, О.Н. Колесніченко, В.Є. Конової, В.В. Куклін, В.К. Лисиченко, С.П. Мітрічев, В.А. Образцов, І.Ф. Пантелеєв, М.В. Салтєвський, М.О. Селіванов та інші.

Висвітленню окремих питань діяльності благодійних організацій приділяли увагу ві-

тчизняні й російські вчені, посилання на роботи яких є в статтях Я.М. Буздуган, В.Г. Гончаренка, О.В. Козерод, В.М. Корнієнка, О.І. Сидоренка, О.Ю. Літвін та інших авторів.

Першим, хто досліджував криміналістичну характеристику злочину, був професор П.І. Люблінський, який у 1927 р. вказував на умови успішного розкриття й розслідування злочинів, серед яких особливо виділяв знання та вміння використання логіки й учення про технічне дослідження доказів, що ґрунтувались на криміналістиці, судовій медицині, кримінальній психології й судовій психопатології. На думку П.І. Люблінського, на їх основі повинна бути складена криміналістична характеристика події, яку необхідно розслідувати [1, с. 6–7]. У подальшому це поняття знаходить своє відображення в праці Л.О. Сергєєва 1966 р., у якій він зробив спробу дати більш розгорнуте визначення поняття криміналістичної характеристики саме через визнання її елементів як сукупності ознак злочину та окреслив зв'язки між цими елементами [2, с. 12].

Л.Я. Драпкін переконує: «Криміналістична характеристика злочинів – це наукова категорія, у якій із достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки й властивості події, обстановки способу та механізму вчинення суспільно небезпечних дій певної класифікаційної групи, процесу утворення й локалізації доказів, типологічні якості особи та поведінки обвинувачуваних, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів замахів» [3, с. 16]. М.О. Селіванов криміналістичну характеристику визначив як систему, суму інформа-

ції про розслідуваний злочин, що має криміналістичне значення [4, с. 53].

Вважаємо справедливою позицію, згідно з якою під терміном «криміналістична характеристика кримінального правопорушення» найдоцільніше розуміти лише систему типових даних (відомостей) про елементи окремого виду кримінального правопорушення та його механізм. Що стосується конкретного кримінального правопорушення, то має йти про систему криміналістично значимої інформації про нього, що збирається слідчим. Саме ця інформація аналізується слідчим та іншими працівниками правоохоронних органів, зіставляється з типовими даними криміналістичної характеристики кримінального правопорушення, будучи передумовою її практичного використання. Криміналістично значима інформація про конкретне кримінальне правопорушення слугує об'єктом емпіричних досліджень та узагальнень, результати яких можуть бути покладені в основу криміналістичної характеристики [5, с. 132-133].

Важливим для криміналістичної характеристики є визначення її кількісного та якісного складу. Так, В.Ю. Шепітько до елементів криміналістичної характеристики відносить такі дані: 1) спосіб злочину; 2) місце й обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя та засоби вчинення злочину; 5) предмет злочинного посягання; 6) особистість потерпілого (жертви); 7) особистість злочинця; 8) типові сліди злочину [6, с. 318]. Як зазначає В.В. Тищенко, криміналістична характеристика включає в себе суб'єкт, мету й мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби тощо), результат [7, с. 60]. О.Г. Філіппов до елементів криміналістичної характеристики відносить такі дані: а) безпосередній предмет злочинного зазіхання; б) спосіб вчинення й приховування злочину; в) обставини, за яких готувався та був вчинений злочин (час, місце, умови охорони об'єкта тощо); г) особливості слідів, що залишаються злочинцями (механізм слідоутворення в широкому значенні); г) особистість злочинця та потерпілого [8, с. 239].

Водночас І.О. Возгрін вважає, що для кожного виду злочину має бути встановлено свій комплекс елементів криміналістичної характеристики з визначенням їх закономірних кореляційних зв'язків і залежностей у вигляді кількісних показників [9, с. 27-28].

Криміналістична характеристика розтрат, які вчиняються банківськими працівниками з використанням свого службового становища, включає такі елементи: 1) обстановку вчинення; 2) способи вчинення й механізм слідоутворення; 3) предмет злочину; 4) характеристику особи злочинця; 5) мотив і мету вчинення злочину [10, с. 15].

На думку С.І. Марка, загальна криміналістична характеристика привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем може розглядатись як система, що складається з елементів, які у свою чергу містять підсистеми компонентів, а саме:

а) суб'єкт розкрадання (категорії службових, матеріально відповідальних осіб, техніч-

ного персоналу та інших осіб, які можуть бути причетними до злочину); чинники, що вплинули на формування й здійснення злочинної мети, утворення злочинної групи, розподіл ролей між співучасниками тощо;

б) спосіб приготування до розкрадання (прийоми створення неврахованих залишків сировини, готової продукції, коштів тощо), його вчинення (прийоми заволодіння майном, його вилучення, збуту, реалізації), приховування злочинів, маскуванню злочинних дій; обставини, що обумовили вибір розкрадачами певних способів (загальних для різних галузей, характерних для конкретної галузі – виробництва, технології виготовлення певних видів сировини, напівфабрикатів, готових виробів тощо);

в) предмет посягання – кошти, матеріальні цінності у вигляді сировини, матеріалів, пального, продукції, напівфабрикатів, готових виробів з урахуванням їх споживчої вартості, що можуть бути віднесені до різних джерел розкрадання (підзвітні цінності, невраховані цінності, створені на підприємстві, в організації, установі за рахунок залишків, що надійшли ззовні, від співучасників);

г) обстановка розкрадання – місце (галузь виробництва, сфера обслуговування, виробнича дільниця, структурний підрозділ організації, підприємства тощо); умови, що визначаються технологічним процесом або операцією, системою обліку й звітності, зберіганням та рухом коштів і матеріальних цінностей, документообігом (оформлення й рух управлінських, проектних, облікових, бухгалтерських, лабораторних, технічних, технологічних, виробничо-господарчих, статистичних та інших документів), видом продукції, що використовується; час (астрономічний), сезонність робіт; канали збуту, реалізації здобутого злочинним шляхом;

г) наслідки розкрадання, відображені в матеріальній обстановці злочину (характерні сліди, їх локалізація та взаємозв'язок), викликані службовими й позаслужбовими діями та зв'язками розкрадачів, способом життя, поведінкою в побуті, особистими зв'язками [11, с. 299-300].

Позиція С.І. Марка, на нашу думку, є найбільш прийнятною. Враховуючи її, пропонуємо кількісний склад криміналістичної характеристики привласнення, розтрати або заволодіння майном благодійної організації, вчинене службовою особою з використанням свого службового становища, викласти таким чином: 1) предмет злочинного посягання; 2) спосіб вчинення; 3) обстановка; 4) особа злочинця; 5) особа потерпілого.

Що стосується предмета злочинного посягання, то його не варто змішувати з об'єктом злочину, дослідженням якого займаються різні галузі права. Криміналістику цікавить безпосередньо предмет обстановки, на який спрямовано злочин, оскільки між предметом і злочинцем існувала взаємодія. Однак не будь-який предмет, що перебуває у взаємодії із суб'єктом злочину, можна віднести до предмета посягання, а лише той, з яким пов'язується настання шкідливих наслідків [12, с. 329]. Кожен предмет злочинного по-

сягання впливає на вибір способів вчинення й приховування крадіжок, місць їх вчинення, способі дій злочинців тощо. За характеристиками предмета цього виду злочинів можна оперативного організувати розшук викраденого, виявити шляхи його збуту [13, с. 6–11].

На нашу думку, предметом злочинного посягання можуть бути майно й кошти благодійної організації, а також право на таке майно, яке складають внески засновників (засновника) та інших благодійників; благодійні внески й пожертвування, що мають цільовий характер (благодійні гранти), надані фізичними та юридичними особами в грошовій і натуральній формі; надходження від проведення благодійних кампаній зі збору благодійних пожертвувань, благодійних масових заходів, благодійних лотерей і благодійних аукціонів із реалізації майна й пожертвувань, які надійшли від благодійників; доходи від депозитних вкладів та від цінних паперів, надходження від підприємств, організацій, що перебувають у власності благодійної організації. Також благодійна організація може мати у власності рухоме й нерухоме майно, транспортні засоби, матеріальні та нематеріальні активи, кошти, а також інше майно, набуте на законних підставах і необхідне для здійснення її статутної діяльності.

Центральним елементом криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінального правопорушення є спосіб його вчинення. Спосіб злочину в процесі дослідження змісту елементів криміналістичної характеристики окремих видів злочинів у більшості випадків виділяється як домінуючий і найбільш важливий, особливо щодо розслідування економічних злочинів. Вибір того чи іншого способу вчинення злочину свідчить насамперед про відповідні об'єктивно-предметні умови, у яких вчиняється злочинна дія. Ці умови, до яких можуть бути віднесені об'єкт, предмет злочину, а також місце, час, обстановка й засоби вчинення злочину, у свою чергу істотно впливають на спосіб, виступають його детермінантами [14, с. 33].

Спосіб вчинення злочину в криміналістиці визначається як комплекс дій, які виконуються злочинцем у певному порядку та спрямовуються на досягнення злочинної мети. Пропонується також розрізняти спосіб вчинення злочину в двох розуміннях: у широкому, включаючи в це поняття як саме вчинення, так і приховування злочину, та у вузькому, маючи на увазі лише безпосереднє скоєння злочину [15, с. 65–66]. Спосіб вчинення злочину являє собою систему дій із підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища й властивостями особистості, що можуть пов'язуватись із використанням відповідних знарядь і засобів, умов, місця й часу [16, с. 14–19]. Зауважимо, що не завжди приховування злочину охоплюється наміром злочинця на стадії підготовки й вчинення злочину та, відповідно, не входить у поняття способу вчинення злочину. Таким чином, спосіб вчинення злочину й спосіб його приховування можна розглядати як самостійні поняття, оскільки кожне з них являє собою сукупність (комплекс) дій із чітко вираженою

спрямованістю. В іншому випадку приховування злочину може охоплюватись наміром злочинця ще на стадії підготовки та поняттям способу вчинення злочину.

Вважаємо, що спосіб вчинення привласнення, розтрата або заволодіння майном благодійної організації включає в себе дії з підготовки до його вчинення, дії із вчинення та приховування. Так, готуючись до вчинення привласнення, розтрата майна благодійної організації, злочинець підшукує знаряддя й засоби, обирає час, місце вчинення та місце реалізації такого майна тощо.

Під обстановкою вчинення злочину в криміналістичному аспекті вчені розуміють систему різного типу пов'язаних між собою до та в момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, що характеризують місце, час, речові, природно-кліматичні, побутові й інші умови навколишнього середовища, особливості поведінки непрямих учасників протиправної події, психологічні зв'язки між ними та інші чинники об'єктивної реальності, які визначають можливість, умови й інші обставини вчинення злочину. Загалом обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відображає механізм злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників [17, с. 277].

Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики дає змогу відповісти на запитання про те, де вчинено злочин. Місцем вчинення злочину можуть бути квартира, будинок, вулиця, місце вживання спиртних напоїв, безлюдне місце, поле тощо. Важливе значення мають також ті місця, де здійснювалась підготовка до вчинення злочину або залишені сліди, пов'язані зі злочинною подією, чи їх приховані ознаки. Під час розслідування багатьох злочинів необхідно враховувати місце, де відбувались підготовчі дії до злочину; місце безпосереднього вчинення злочину; місце, де залишено сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання. Ознаки місця злочину визначаються видом посягання та його способом [18, с. 184]. Під місцем злочину розуміють певний адміністративно-територіальний регіон, населений пункт, помешкання, відкриту місцевість тощо. Під час вчинення досліджуваного нами виду кримінального правопорушення таким може бути підприємство, установа, організація тощо. У більшості випадків це буде місцезнаходження благодійної організації.

Час як чинник, що характеризує діяння, може виражатись у певних одиницях його виміру (абсолютних, відносних), тимчасових відрізках, періодах. Часом вчинення привласнення, розтрата або заволодіння майном благодійної організації є період, упродовж якого особа злочинця вчиняє дії, спрямовані на привласнення чи розтрату майна, ввіреного їй або такого, що перебувало в її віданні.

Одним з елементів криміналістичної характеристики привласнення, розтрата або заволодіння майном благодійної організації є особа злочинця. Особа злочинця – це особистість людини, яка винно вчинила суспільно

небезпечне діяння (чи бездіяльність), заборонене законом під погрозою кримінальної відповідальності. Морально-психологічні властивості особи злочинця перебувають у діалектичній єдності з її соціальними властивостями й проявами. Специфічні риси, що її характеризують, виявляються насамперед у поведінці, яка передуює вчиненню злочину [19, с. 15–22].

На думку російських учених Б.А. Волженкіна, З.А. Незнамова, О.Ю. Чупрова, суб'єктами привласнення, розтрати або заволодіння майном благодійної організації, вчинених особою з використанням службового становища, визнаються лише посадові особи та особи, які виконують управлінські функції в комерційних організаціях [20, с. 144]. З диспозиції ч. 2 ст. 191 Кримінального кодексу України постає, що суб'єктом цього злочину є службові особи, тобто ті, які виконують адміністративні чи організаційно-розпорядчі функції в благодійній організації.

Особа потерпілого являє собою систему ознак, що має складну структуру. Вона включає загальні демографічні ознаки (стать, вік, місце проживання, роботи або навчання, професію, фах, освіту тощо), дані про спосіб життя, риси характеру, навички й схильності, зв'язки та стосунки. Дані про потерпілого включають також відомості про його ввічність (схильність окремих людей ставати через низку обставин жертвами певних злочинів). Існує взаємозв'язок особливостей особи потерпілого та злочинця, певна вибірковість у діях останнього. Наявність і характер зв'язків та стосунків між потерпілим і злочинцем впливає на мету, мотив, місце, час, способи вчинення й приховування злочину [18, с. 185].

Потерпілим унаслідок привласнення, розтрати або заволодіння майном можуть бути засновники, усі фізичні та юридичні особи, які здійснювали внески до фонду благодійної організації. Дослідження саме цього елемента криміналістичної характеристики аналізованого нами злочину є найбільш складним, оскільки залежно від часу й способу вчинення злочину їх кількість може бути значною.

Таким чином, розроблено криміналістичну характеристику привласнення, розтрати або заволодіння майном благодійної організації як узагальнюючу інформаційну модель, що являє собою опис типових криміналістично значущих ознак цього виду злочинів, які мають суттєве значення для його виявлення й розслідування. Елементи криміналістичної характеристики є ключовими для розслідування злочинів цієї категорії. Між елементами характеристики простежуються закономірні зв'язки: предмет злочину – спосіб вчинення – сліди злочину, сліди злочину – особа злочинця, особа злочинця – обстановка вчинення злочину тощо. Використання таких зв'язків сприяє виявленню привласнення, розтрати або заволодіння майном благодійної орга-

нізації, вчиненого службовою особою, дає змогу намічати напрями розслідування та конструювати оптимальні комплекси слідчих (розшукових) дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Букаев Н.М. Особенности методики расследования должностных преступлений коррупционной направленности : [монография] / Н.М. Букаев, В.В. Крюков. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 176 с.
2. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / Л.А. Сергеев. – М., 1996. – 26 с.
3. Драпкин Л.Я. Предмет доказывания и криминалистические характеристики преступлений / Л.Я. Драпкин // Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений. – Свердловск : УрГУ, 1978. – Вып. 69. – С. 11–18.
4. Селиванов Н.А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования / Н.А. Селиванов // Социалистическая законность. – М., 1977. – № 2. – С. 56–58.
5. Головин А.Ю. Криминалистическая систематика / А.Ю. Головин. – М., 2002. – 335 с.
6. Шепитько В.Ю. Криминалистика : [курс лекций] / В.Ю. Шепитько. – Х. : ООО «Одиссей», 2005. – 368 с.
7. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : [монографія] / В.В. Тищенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
8. Криминалистика : [учебник для экспертов-криминалистов] / под ред. А.Г. Филиппова. – М., 2005. – 743 с.
9. Возгрин И.А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений : [курс лекций] : в 4 ч. / И.А. Возгрин. – СПб., 1993. – Ч. 4. – 1993. – 175 с.
10. Белов М.В. Основы расследования хищений, совершаемых работниками банков с использованием служебного положения : дисс. ... канд. юрид. наук / М.В. Белов. – Саратов, 1999. – 213 с.
11. Криміналістика : [навч. посібник] / за заг. ред. С.В. Пряхіна. – Львів : ЛьвДУВС, 2010. – 540 с.
12. Селиванов Н.А. Расследование мошенничества: руководство для следователей / Н.А. Селиванов. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 510 с.
13. Капустіна М.В. Розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті / М.В. Капустіна. – Х. : Право, 2008. – 192 с.
14. Панов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н.И. Панов. – Х. : Вища школа, 1982. – 214 с.
15. Планирование расследования преступлений / [А.Н. Васильев, Г.Н. Мудьюгин, Н.А. Якубович] ; под ред. С.А. Голунского. – М., 1957. – 141 с.
16. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления / Г.Г. Зуйков // Социалистическая законность. – 1974. – № 11. – С. 14–19.
17. Криміналістика : [підручник] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : Право, 2008. – 464 с.
18. Панов М.І. Настільна книга слідчого : [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : ВД «Ін Юре», 2007. – 728 с.
19. Волков Б.С. Личность преступника (уголовно-правовое и криминологическое исследование) / Б.С. Волков. – Казань : Казанский ун-т, 1972. – 187 с.
20. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / отв. ред. А.И. Бойко. – Ростов-на-Дону, 1996. – 890 с.